

Етнолошка библиотека

Књига 62

Уредник
Мирослав Нишкановић

Рецензенти
Проф. др Саша Недељковић
Др Љиљана Гавриловић, виши научни сарадник

*Рецензентска комисија Филозофског факултета
Универзитета у Београду*

Проф. др Иван Ковачевић, Одељење за етнологију и
антропологију Филозофског факултета у Београду
Проф. др Весна Вучинић, Одељење за етнологију и
антропологију Филозофског факултета у Београду
Др Младена Прелић, виши научни сарадник

Уређивачки одбор

Проф. др Мирјана Прошић-Дворнић (Northwood University
Midland, SAD), проф. др Иван Ковачевић (Филозофски фа-
култет Универзитета у Београду), проф. др Душан Дрљача,
Београд, проф. др Младен Шукало (Филолошки факултет
Универзитета у Бањалуци, РС, БиХ), проф. др Бојан Жикић
(Филозофски факултет Универзитета у Београду), др Петко
Христов (Етнографски институт с Музеј, БАН, Софија, Бу-
гарска), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ,
Београд), др Мирослава Лукић-Крстановић (Етнографски ин-
ститут САНУ, Београд), проф. др Димитрије О. Големовић
(Факултет музичке уметности, Београд), др Срђан Катић
(Историјски институт, Београд), др Драгана Антонијевић
(Филозофски факултет Универзитета у Београду).

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства културе, информисања и информационог друштва
Републике Србије

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ КАО НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Зборник радова са научног скупа
КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ У XXI ВЕКУ

Уредио
Бојан Жикић

Београд
2011

Научни скуп:

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ У ХХИ ВЕКУ

Програмски одбор:

Проф. др Владимир Рибић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду
(председник)

Проф. др Бојан Жикић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Проф. др Драгана Антонијевић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Проф. др Милош Миленковић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Др Младена Прелић, виши научни сарадник
Етнографског института САНУ

Организациони одбор:

Проф. др Данијел Синани, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Марија Ристивојевић, МА, истраживач-сарадник
Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Марија Крстић, МА, истраживач-сарадник Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Овај Зборник радова представља крајњи резултат научног скупа "Културни идентитети у ХХI веку", који је одржан 15.12.2011. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, у оквиру пројеката које је финансирао Министарство културе, информисања и информационог друштва Републике Србије: *"Ни тамо, ни овде" – Културно наслеђе и идентитет гастарбајтерске популације, Урбано културно наслеђе и религиозност у савременом контексту и окружењу, Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе.*

Скуп је организован од стране Одељења за етнологију и антропологију и Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, чији чланови су ангажовани као истраживачи на датим пројектима, а који су узели учешће у раду тог скупа. С обзиром на то да су пројекти замишљени као трогодишњи, односно да се реализују по фазама, идеја организатора скупа била је да њиме представи резултате рада у првој фази. У том смислу, нагласак је стављен

на проблематику културног идентитета уопште, тачније на његово одређење у смислу нематеријалне културне баштине у нашој средини, одакле је проф. др Бојан Жикић, руководилац пројекта *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе*, позван да одржи пленарно предавање у којем би представио оквире дефинисања културних идентитета као заједничког истраживачког именитеља проблематике којој је посвећен скуп, те форматирао дискусију у оквиру скупа.

На скупу је одржано једно пленарно предавање и поднето девет научних саопштења.

Проф. др Владимир Рибич,
председник Програмског одбора

Dragana Antonijević

Odeljenje za etnologiju i antropologiju

Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu

dantonij@f.bg.ac.rs

Teorijsko-hipotetički okvir za proučavanje kulturnog identiteta gastarbajtera*

Apstrakt: Cilj ovog rada je da se u obzir uzmu različiti parametri konstrukcije identiteta naših gastarbajtera i iz različitih uglova sagledaju procesi, diskursi i predstave vezane za ovu sociokulturnu grupu. Budući da je dosadašnje istraživanje gastarbajtera iz antropološke perspektive bilo nedovoljno, potrebno je osmisliti teorijski okvir, kao i moguće teme i pristupe koji bi odgovorili zahtevu za etnološko-antropološko istraživanje socio-kulturne posebnosti gastarbajtera. U tom smislu, ovaj rad nudi početne ideje i korake koje bi u tom pravcu trebalo preduzeti. Namera ovog rada je da ukaže na potrebu da se proširi opseg domaćih antropoloških istraživanja na jednu značajnu a zanemarenu populaciju, što bi bilo od koristi kako nauci tako i

* Tekst je nastao kao rezultat istraživanja na projektima: "Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva" (br. 177035) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke RS, i projekta "Ni tamo ni ovde – kulturno nasleđe i identitet gastarbajterske populacije" koji finansira Ministarstvo kulture, informisanja i informacionog društva RS.

društvenim institucijama koje se bave dijasporom, ali takođe i samim gastarbajterima u svim onim pitanjima koja se tiču njihove pozicije kao privremenih radnih migranata, povratnika i potencijalnih modernizatora načina života i privređivanja u zemlji i zavičaju.

Ključne reči: gastarbajteri, kulturni identitet, Srbija, antropološko proučavanje, istraživačke teme

Osnovna intencija projekta "*Ni tamo, ni ovde*" – *Kulturno nasleđe i identitet gastarbajterske populacije*, koji finansira Ministarstvo kulture Republike Srbije, jeste utvrđivanje konceptualnog sadržaja kulturnog identiteta gastarbajtera kroz antropološko proučavanje ove populacije. Namera je da se u obzir uzmu različiti parametri konstrukcije njihovog identiteta i iz različitih uglova sagledaju procesi, diskursi i predstave vezane za ovu sociokulturnu grupu. Budući da je dosadašnje proučavanje gastarbajtera iz antropološke perspektive bilo nedovoljno, potrebno je osmisliti teorijski okvir, kao i moguće teme i pristupe koji bi odgovorili zahtevu za etnološko-antropološko istraživanje socio-kulturne posebnosti gastarbajtera. U tom smislu, ovaj rad nudi početne ideje i korake koje bi u tom pravcu trebalo preduzeti.

Neke inicijalne ideje nalaze se i u zajedničkom radu Ivana Kovačevića i Marije Krstić (2011) koji su se, u okviru ovog projekta, takođe pozabavili pitanjem specifičnosti antropološkog pristupa proučavanju gastarbajtera. Oni su naglasili razliku između naučnog i primenjenog pristupa, smatrajući da je naučna obrada uočenih proble-

ma primarni cilj antropologa, a primena na taj način stečenog znanja stvar društvenih i državnih institucija. Na žalost, u našoj sredini još uvek nije razvijena primenjena antropologija, pre svega zato što srpsko društvo nije na adekvatan način prepoznalo potrebu angažovanja antropologa u rešavanju niza značajnih društveno-kulturnih problema. Smatrajući da su odgovarajuće društvene i državne institucije nadležne za rešavanje različitih pitanja vezanih za gastarbajtersku populaciju, a u čemu bi im mogli pomoći antropolozi svojim uvidima i saznanjima, Kovačević i Krstić su, stoga, svoju pažnju usmerili pre svega na naučni i teorijski aspekt bavljenja ovom populacijom. Ovaj rad ima nameru da na tragu potrebe da se osmisli teorijski okvir istraživanja gastarbajtera, ponudi konkretne ideje i istakne uočene probleme.

* * *

Po nekim procenama iz 2005. godine oko 2,3 miliona ljudi iz Srbije živi van zemlje, među njima skoro polovinu čine migranti koji rade u zemljama EU.¹ To je izuzetno

¹ Prema izveštaju Eurostata iz 2003. godine, a bez podataka iz nekih zemalja EU, procenjen broj radnih emigranata iz Srbije i Crne Gore u Evropi bio je 750 067. Po procenama Svetske Banke, pak, 2005. godine taj broj u zemljama EU iznosio je oko 1,800 000 ljudi. U svakom slučaju, posle Turaka, radni migranti iz Srbije predstavljaju najbrojniju populaciju u zemljama Evropske Unije. Budući da ne postoje precizni domaći statistički poda-

velika i značajna "armija" radno aktivnog stanovništva koje privređuje u zemljama zapadne Evrope, ali koje najveći deo svoje zarade šalje porodici i rodbini u Srbiju čineći tako jedan od glavnih i, po mišljenju mnogih analitičara, možda i najvažniji izvor finansijskog priliva iz inostranstva (Nikolić 2009, Vasiljević 2009). Iz tog razloga Svet-ska Banka je stavila Srbiju među prvih 11 zemalja u svetu sa najvišim prilivom i vrednošću takvih doznaka, a na prvom mestu u celoj regiji jugoistočne Evrope (Chindea *et al.* 2008, 19-20). Činjenica je, što potvrđuju različita istraživanja, da 80% doznaka iz inostranstva ne ide regularnim novčanim transferima preko banaka već uglavnom neformalnim kanalima i, što je još važnije, da do sada nisu bile upotrebljene na najbolji mogući način za pospešivanje ekonomskog rasta i smanjenje siromaštva u zemlji, iako bi gastarbajterske doznake mogle postati značajan faktor neutralizacije negativnih efekata visoke stope emigracije (Chindea *et al.* 2008, 12). Autori studije o migracijskim kretanjima u i izvan Srbije smatraju da srpska dijaspora

ci, ove cifre treba uzeti s rezervom, ali ipak, ono što je očigledno i zabrinjavajuće jeste izuzetno visoka stopa emigracije. Izvor podataka: *World Bank, Development Prospects Group (2008) Migration and Remittances Factbook 2008*. Data taken from Ratha and Shaw (2007) Bilateral Estimates of Migrants Stocks Database, South-South Migration and Remittances, World Bank Working Paper No. 102, <http://go.worldbank.org/ON5YV3Y480>, preuzeto u ovom radu iz *Migration in Serbia: A Country Profile* (Chindea *et al.* 2008).

ima veliki potencijal da doprinese srpskoj ekonomiji i ukupnom razvoju, i to ne samo kroz pozitivan uticaj doznaka, već i kroz transfer znanja stečenog u inostranstvu i kroz povratak migranata kući (Chindea *et al.* 2008, 12, Бобинь 2009). Budući da su, dakle, gastarbajteri (unutar ukupne dijaspor²) izuzetno važna ekonomska kategorija, verujemo da istraživanje ove populacije može i treba da bude od značaja za naše društvo.

Međutim, gastarbajtersko "pitanje" je previše dugo bilo marginalizovano i često pežorativno konotirano u bivšem jugoslovenskom i sadašnjem srpskom društvu, tako da, po našem mišljenju, takav odnos treba da se promeni u pravcu posvećenog ispitivanja i otkrivanja svih onih "neuralgičnih" tačaka koje se tiču odnosa gastarbajtera i domaće zajednice, kao i drugih simboličkih, kulturnih i socioekonomskih vidova njihovog ponašanja tokom povremenog boravka i/ili povratka u zemlju maticu. Takvo istraživanje bi moglo biti od koristi društvenim institucijama, ali i samim gastarbajterima u svim onim pitanjima koja se tiču njihove pozicije kao privremenih radnih migranata, povratnika, mogućih preduzetnika i ulagača u privredni razvoj ekonomski zaostalih sredina iz kojih, skoro po pravilu, potiču, te na kraju i kao potencijalnih modernizatora načina života i privređivanja u zemlji i zavičaju.

² Nastojim da napravim razliku između radnika na privremenom ili trajnijem radnom boravku u zemljama EU od onih koji su se odselili u daleke preokooceanske zemlje, mada su doznake i jednih i drugih podjednako značajan faktor.

* * *

Teorijsko-hipotetički okvir antropoloških istraživanja, osmišljenih u okviru projekta "*Ni tamo, ni ovde*" – *Kulturno nasleđe i identitet gastarbajterske populacije*, sadržao bi, po našem mišljenju, obradu sledećih uočenih problema i istraživačkih tema:

1) Na prvom mestu to je *samoidentifikacija gastarbajtera*, utvrđivanje predstava koje imaju o sebi, svom sociokulturnom statusu i načinu života. Čini nam se da je u naučnoj i stručnoj literaturi o gastarbajterima najmanje pažnje bilo posvećeno upravo ovom aspektu, odnosno, pokušaju da se čuje njihov glas, da se ovoj populaciji da mogućnost da verbalizuje svoje kompleksno životno iskustvo. Uglavnom se pričalo o njima, ili razmatrali objektivni i spoljašnji uslovi radne emigracije koja određuje njihov status, ali subjektivni aspekt, odnosno to šta oni misle o sebi i svom životu kao da je malo koga interesovalo. Pošavši od te pretpostavke, naš rad na projektu tokom 2011. godine bio je usmeren pre svega ka tom problemu i nastojanju da se ustanove elementi njihove samoidentifikacije i samopredstavljanja.

U tom cilju obavili smo u dva navrata etnografski terenski rad i razgovarali sa gastarbajterima koji su bili ili su još uvek u tom statusu: u Knjaževcu i okolnim selima Minićevo, Vasilj i Donja Kamenica, a potom u Kučevu i okolnim selima Klenje, Zelenik i Mrčkovac. Rezultate tih istraživanja objavili smo u posebnom tematu časopisa *Etnoantropo-*

loški problemi (v. Antonijević D., Banić Grubišić A. i Krstić M. 2011; Antonijević 2011, Banić Grubišić 2011).

Došli smo do zanimljivih saznanja i ujedno sagledali neke nove probleme koje bismo želeli da ispitamo i za koje, takođe, smatramo da nisu dovoljno poznati.

2) To je, pre svega, pitanje *oblika porodičnog života i odgoj dece gastarbajtera*. To je jedno od problema koje i sami gastarbajteri ističu kao izuzetno važno za njihove egzistencijalne odluke u vezi emigracije, ali važno i društvu u celini jer ukazuje na to da li je emigracija manje-više privremena (u slučaju podeljenih porodica) ili stalna (odseljene cele porodice). Posmatrano iz pragmatičnog ugla doznaka koje se šalju u zemlju, svakako da su one veće i konstantnog priliva u slučaju podeljenih porodica, i s druge strane, otvaraju prostor za moguća privredna ulaganja dece gastarbajtera u ekonomski razvoju sredina u kojima žive, čime bi se, uz pomoć i brigu društva, preokrenula dosadašnja situacija mahom neprofitabilnog trošenja tih sredstava.

Decu gastarbajtera možemo podeliti u dve skupine koje se bitno razlikuju u načinu odrastanja, bliskosti s roditeljima, oblicima vaspitanja, uslovima školovanja, druženja s vršnjacima, stečenim vrednostima i načinima njihovog ispoljavanja.

Jednu skupinu čine deca koja su, u presudnim godinama, rasla razdvojena od roditelja, ostavljeni da žive u rodnom selu, da "čuvaju kuću". Za većinu gastarbajtera takav život je značio podeljenu porodicu. Decu su odgajale bake

i deke, dok su roditelje viđali za vreme praznika i raspusta. To je bila emotivno obostrano teška situacija, a rezultirala je međusobnom otuđenošću, drugačijim vrednostima i ponašanjem kojima nijedna od strana ponekad nije zadovoljna, međusobnim prebacivanjima i kupovinom ljubavi i bliskosti kroz novac i materijalna dobra. Čitave generacije dece gastarbajtera tako su odrastale i naša je pretpostavka da je ta okolnost morala uticati na njihov identitet, oblike ponašanja i vrednosti koje su razvili i koje ispoljavaju sada, u zreлом dobu. Starije generacije gastarbajtera, koji su listom ostavljali svoju decu u rodnom selu, po pravilu navode da im je ta situacija veoma teško padala ali da su to morali da učine zbog toga što nisu imali adekvatne stambene i materijalne uslove za njihovo odgajanje u zemlji useljenja, te da radeći po dva posla istovremeno nisu imali dovoljno vremena da im se posvete i bave njihovim vaspitanjem. Mnogi od njih, uvereni da su im deca sigurna u rukama baka i deka, a verovatno time pravdajući svoju odluku, kažu kako deca, u kasnijem uzrastu, nisu htela da napuste selo, drugove i navike koje su u Srbiji razvili i da im je bilo teško da se prilagode životu u inostranstvu. Međutim, neki od komentara koje smo čuli od njihove dece, danas već odraslih ljudi, ukazuju na drugačiji uvid i iskustvo: oni često ne prihvataju opravdanja svojih roditelja, smatraju da ih niko nije ni pitao šta žele – a želeli su samo da budu sa svojim roditeljima. To, naravno, ne znači da su sva deca gastarbajtera, koja su živela razdvojena od roditelja, bila nezadovoljna svojim detinjstvom, ali duboki trag specifične, naizgled privremene a

zapravo trajne podeljenosti porodica svakako svi osećaju. S tim u vezi, smatramo značajnim ispitivanje modela njihovog odrastanja, socijalizacije i kasnijih formiranja porodičnih stilova i vrednosti – da li ponavljaju roditeljske modele ili ne, i po čemu se razlikuju.

S druge strane, postoje deca koje su roditelji povelili sa sobom u inostranstvo. Za tu grupu gastarbajtera očigledno nisu važili isti oni razlozi koje su prethodne generacije navodile – oni su našli načina da omoguće svojoj deci zajednički život u emigraciji. Reč je mahom o gastarbajterima koji su na rad otišli u poslednjih 20 godina ili su u tom periodu, naročito zbog nestabilne situacije u Srbiji 90-ih, povelili decu koja su do tada živela u rodnom selu. Ova populacija dece školuje se u inostranstvu, brže i lakše uči strani jezik i prihvata elemente tuđe kulture, gradi nov identitet, brže se asimiluje od svojih roditelja, stiče sasvim drugačija životna iskustva od vršnjaka koji su ostali u zavičaju, dobija strano državljanstvo i najverovatnije predstavlja zauvek izgubljeno stanovništvo za Srbiju, pogotovo u onim krajevima koja su u demografskom smislu već uveliko opustela. Oni se neće vratiti, ali to ne znači da nisu svesni svoje dvostruke identitetske pripadnosti. Njihovi pogledi na svet svakako se bitno razlikuju od dece gastarbajtera koja su živela u Srbiji razdvojena od roditelja.

Namera nam je da u sledećoj istraživačkoj godini obratimo pažnju na ovaj problem koji i sami gastarbajteri ističu kao jedan od najznačajnijih, kao najteži i preloman u odluci – ostati u tuđini ili se vratiti kući, ostaviti decu ili ih povesti sa sobom.

3) Treći aspekt koji smatramo vrednim ispitivanja i, takođe, nedovoljno objektivno razmatranim, predstavlja *uloga zavičajnih udruženja i klubova, kao i crkvenih opština u inostranstvu* u očuvanju kulturnog identiteta gastarbajtera. Prema podacima IOM-a, u 191 zemlji registrovane su organizacije i asocijacije srpske dijaspore. Većina ovih organizacija i udruženja fokusirana je na očuvanje kulturnog nasleđa, a mnogo manje njih na političke aktivnosti (Chindea *et al.* 2008, 25).

Tu se otvaraju različita pitanja koja mogu interesovati antropologe i druge društvene poslenike: koliko su ta udruženja uistinu aktivna u svojoj proklamovanoj ulozi; na koji način je ostvaruju; kakve aktivnosti sprovode u očuvanju kulturnog i etničkog identiteta i nasleđa gastarbajtera; koliko uspeha imaju u tome; na koji način se povezuju s našim gastarbajerima i kakve im sadržaje nude da bi ostvarili proklamovani cilj. Posebno je zanimljivo pitanje šta je to što se, s aspekta zavičajnih klubova, smatra identitetom i onim što je vredno očuvati i podržati kao nematerijalnu kulturnu baštinu naših ljudi u inostranstvu. Smatramo da bi saznanja o vidovima podrške očuvanju identiteta u domenu kulturnog ponašanja dala interesantne rezultate u pogledu toga šta se smatra i nudi kao kulturni sadržaj našim gastarbajterima, da li su oni zadovoljni time, i na koji način ostvaruju svoje kulturne potrebe u zemlji imigracije.

U tom smislu značajno bi bilo ispitati i da li i na koji način naši gastarbajteri koriste društvene i kulturne sadržaje koji postoje u zemlji imigracije, a proizvod su strane kulture. Odgovor na to pitanje pružio bi uvid u stepen akultura-

cije i/ili asimilacije, odnosno otuđenosti od zavičajne kulture. Stepen i vrsta akulturacije pokazali bi koje su vrednosti, stečene u inostranstvu, naši gastarbajteri usvojili i prihvatili kao deo svog identiteta i životnog stava.

Na ovom mestu bi valjalo podsetiti na to da su svojevremeno postojali brojni i uticajni jugoslovenski klubovi u Nemačkoj, Francuskoj, Austriji, Švedskoj, Švajcarskoj, koji su okupljali gastarbajtere iz bivših jugoslovenskih republika u zajedničkom druženju i dokolici, ojačavajući njihov osećaj jedinstva, pripadništva i identiteta. Većina naših ispitanika veoma je pozitivno ocenila iskustvo redovnih okupljanja, razmenjivanja informacija, druženja i ispunjavanja drugih socijalnih potreba u okrilju organizacije jugoslovenskih klubova, ističući odsustvo nacionalističkih podela i razmirica. Da li je i koliko to jedinstvo bilo stvarno ili prividno teško je sada reći, ali s nestankom Jugoslavije kao države ugasili su se i ti klubovi, da bi se, s manje ili više uspeha, obnovili ali ovoga puta kao nacionalna udruženja. Ipak, po mišljenju nekih naših ispitanika, ti novoformirani klubovi ne zadovoljavaju njihove potrebe kao ranije, neka ne uspevaju da opstanu budući da ne postoji adekvatno i istrajno interesovanje ni podrška za njihovo održavanje i rad. Štaviše, ni neke lokalne opštine u inostranstvu ne gledaju sa odobravanjem na nove nacionalne klubove budući da su često, tokom 90ih, izbijale svađe i tuče na nacionalnoj osnovi.

Uzevši u obzir ovakve informacije koje smo dobili tokom razgovora s ispitanicima, opravdano se može postaviti pitanje kakva je uloga tih zavičajnih klubova i udruže-

nja danas, ko sve ima interes i kakav da oni opstanu ili se ugase, te kakav kulturni sadržaj nude pripadnicima dijaspore.

Posebnu temu predstavlja uticaj crkve i crkvenih opština u inostranstvu na kulturni i verski identitet naših gastarbajtera. Ovu temu smo u razgovoru s našim ispitanicima tek sporadično dotakli, ali na osnovu dobijenih iskaza mogli smo da zaključimo da naši gastarbajteri revnosno, u kućnom i porodičnom okruženju, obavljaju tradicionalne oblike religijske prakse kroz običaje za najveće praznike – Božić, Uskrs i krsnu slavu, ali da je njihov odnos prema crkvi, odlascima na bogoslužjenje i drugim oblicima verskog ispoljavanja u inostranstvu skoro zanemarljiv.

4) Četvrti aspekt istraživanja odnosio bi se na, u domaćoj sredini, *percepciju drugih ljudi o tome ko su i šta su gastarbajteri*. Ovaj aspekt je, načelno, možda najviše poznat, ili se barem o njemu pisalo, govorilo i predstavljalo na različite načine: na naučni i nenaučni način, publicistički, umetnički, medijski, mada često površno i stereotipno. Ispoljene stereotipije o gastarbajterima uglavnom su negativne, a veliki udeo u takvoj prezentaciji imaju mediji i popularna kultura rabeći, mahom, slike ekscentričnih gastarbajterskih kuća i kič stilizacije u izgledu i ponašanju gastarbajtera u različitim prilikama i prigodama, posebno slavljeničkim. Neke od ranijih predstava o gastarbajterima, pogotovo iz 60-ih i 70-ih godina prošlog veka, često su ih prikazivale kao neuke, priproste, "izgubljene duše" u

"velikom belom" svetu,³ koji se nekritički povode za stranim uzorima koje ne razumeju, a u retkim trenucima odmora prepuštaju površnim zadovoljstvima i nostalgичnom raspoloženju. Koliko se ta predstava u javnosti do danas promenila, a koliko sami gastarbajteri pružaju ili, pak, više ne pružaju povoda za takvu sliku o njima, jedna je od veoma zanimljivih antropoloških tema koju valja istražiti.

Ove godine smo taj aspekt dotakli kroz radionicu koju smo u novembru organizovali sa studentima IV godine etnologije i antropologije pod nazivom "Gastarbajteri – šta znamo o njima?" Ovaj aspekt istraživanja nastavili bismo u daljem ciklusu, ponajviše kroz proučavanje sadržaja predstavljanja gastarbajtera u domaćoj popularnoj kulturi i medijskim napisima, a koji doprinose ustaljenoj stereotipizaciji, odnosno mogućoj promeni te slike.

5) Peti i svakako najmanje poznat aspekt kulturnog identiteta gastarbajtera, a koji se nadovezuje na pomenutu percepciju drugih ljudi o njima, jeste *slika koja se stvara među njihovim sugrađanima u zemljama imigracije*, te načina na koji ta slika utiče na samopercepciju gastarbajtera. Ovaj aspekt istraživanja nije lako sprovesti budući da bi

³ Među mnogim predstavama o gastarbajterima iz tog doba, u pozitivnom smislu i po visokom kvalitetu, izuzetnoj umetničkoj vrednosti i dirljivom pristupu svakako se izdvajaju slike velikog formata slikara Miće Popovića iz serije o gastarbajteru Gvozdenu (u sklopu serijala Prizori), za čiji lik mu je pozirao glumac Dobrilo Bata Stojković.

zahtevao terenski rad i intervjuje u zemljama imigracije s tamošnjim stanovništvom (npr. poslodavcima, kolegama s posla, susedima), ali neka početna istraživanja bi se mogla sprovesti koristeći se postojećom inostranom literaturom i dostupnim medijskim (štampanim i vizuelnim) materijalom u kojem je, eventualno, razmotrena i predstavljena gastarbajterska populacija u evropskim zemljama.

6) Šesti, i za ovo razmatranje, poslednji aspekt istraživanja podrazumevao bi značajnu temu *povratka gastarbajtera* i njihove *preduzetničke, misionarske i modernizacijske uloge* u domovini. Ova tema je na različite načine razmatrana od strane ekonomista i sociologa, pogotovo u smislu ulaganja njihovih doznaka u privredne i vanprivredne aktivnosti u zemlji, te načina na koji se troše ta sredstva i kako bi se u budućnosti mogla bolje iskoristiti.

Što se antropologije tiče, ova tema je svakako značajna za proučavanje šireg aspekta društvene i simboličke potrošnje, vrste aktera i tipova uključenosti u ekonomsku razmenu dobara, u vidove socio-ekonomske organizacije gastarbajtera i različitih korisnika njihovih doznaka, društvenih odnosa i uloga, te uticaja na socio-ekonomsku hierarhiju na nivou sela, itd. Ovaj pristup bi mogao da ponudi objektivni uvid u etički i estetski aspekt potrošnje, ukusa i životnih stilova gastarbajtera, bez upadanja u zamku stereotipnih predstava i predrasuda.

Posebno je značajno pitanje njihove (potencijalne) modernizacijske uloge koja je, po nekim mišljenjima, slabo zastupljena i nedovoljno iskorišćena (v. Marković 2005).

O ovom aspektu razmatrano je u jednom od radova s ovog projekta (v. Antonijević 2011), ali mnoga pitanja su još otvorena i zahtevaju dodatna istraživanja kako bi se misionarska i modernizacijska uloga gastarbajtera rasvetlila, kako iz njihove perspektive tako iz perspektive eventualnih korisnika. U tom kontekstu mogu se postaviti pitanja o *evropeizaciji* naših gastarbajtera, i posrednom uplivu progresivnih evropskih kulturnih i socijalnih vrednosti kroz ponašanje i uticaj gastarbajtera na domaće stanovništvo.

* * *

Svi nabrojani aspekti ostvarenih i planiranih istraživanja imaju za cilj da upotpune sliku kulturnog identiteta gastarbajtera iz antropološke perspektive, što je pristup koji bi, s jedne strane, proširio opseg domaćih antropoloških istraživanja na jednu značajnu a zanemarenu populaciju, i s druge strane, svojim uvidima pomogao onim društvenim i državnim institucijama zaduženim za brigu o našim iseljenicima i iseljenicima-povratnicima.

Literatura:

- Antonijević, Dragana. 2011. Gastarbajter kao liminalno biće: konceptualizacija kulturnog identiteta. *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 1013-1033.
- Antonijević, Dragana, Ana Banić-Grubišić, Marija Krstić. 2011. Gastarbajteri – iz svog ugla. Kazivanja o životu i socioeko-
-

- nomskom položaju gastarbajtera. *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 983-1011.
- Banić Grubišić, Ana. 2011. Jedna drugačija gastarbajterska priča: Romi gastarbajteri – transnacionalna manjina u transmigraciji. *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 1035-1054.
- Бобић, Мирјана. 2009. Дијаспора као економски и социјални капитал Србије. *Социолошки преглед* XLIII (3): 361-377.
- Chindea, Alin, Magdalena Majkowska-Tomkin, Heikki Mattila, Isabel Pastor. 2008. *Migration in Serbia: A Country Profile*, ed. Sheila Siar. International Organization for Migration (IOM).
- Kovačević, Ivan i Marija Krstić. 2011. Između istorije i savremenosti: antropološko proučavanje gastarbajtera u 21. veku. *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 969-982.
- Marković, Predrag. 2005. Gastarworkers as the Factor of Modernization in Serbia. *Istorija 20. veka* 2: 145-163.
- Nikolić, Goran. 2009. Efekti iseljeničkih doznaka na ekonomski razvoj Srbije. *Hereticus. Časopis za preispitivanje prošlosti* VII (4): 69-84.
- Vasiljević, Branko. 2009. Uticaj doznaka na ekonomski i socijalni razvoj u Srbiji. *Godišnjak FNP*, 201-213.

Sadržaj

Бојан Жикић	
Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе. <i>Увод у истраживање и прелиминарни резултати</i>	7
Dragana Antonijević	
Теоријско-hipotetički оквир за проучавање културног идентитета гастарбајтера	27
Danijel Sinani	
Religija, kulturni identiteti i nematerijalna kulturna baština	43
Marija Ristivojević	
Grad kao izvorište kulturnih identiteta	57
Marko Pišev	
Balkanizam i osmansko kulturno nasleđe u savremenoj Srbiji: između negacije i autoegzotizacije	73

Ana Banić-Grubišić

- Kulturni identitet kao afirmacija manjinske grupe:
romski hip-hop 93

Ivana Gačanović

- Evropa kao izvorište kulturnog identiteta i
vrednosti kao normativnog okvira 111

Mladen Stajić i Danijel Sinani

- Alternativna religioznost i kulturni identiteti 129

Ljubica Milosavljević i Miloš Milenković

- "Pridodato u prevodu": nematerijalno kulturno
nasleđe u prevođenju i primeni evropskih politikâ
doživotnog obrazovanja u Republici Srbiji 147

Ana Banić Grubišić i Marija Krstić

- Radionica "Gastarbajteri – šta znamo o njima?"
Istraživanje stavova/predstava studenata etnologije
i antropologije o gastarbajterima 179

Izdavači: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čika Ljubina 18-20. Za izdavače: Filip Niškanović i Bojan Žikić. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Tiraž: 500 primeraka. Beograd 2011.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497.11)"20"(082)

316.74:2(497.11)"20"(082)

KULTURNI identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe / uredio Bojan Žikić. – Beograd : Srpski genealoški centar, 2011 (Beograd : Srpski genealoški centar). – 200 str. ; 17 cm. – (Etnološka biblioteka / [Srpski genealoški centar] ; knj. 62)

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-83679-79-9

a) Културни идентитет – Србија – 21в – Зборници b) Популарна култура – Антрополошки аспект – Србија – 21в – Зборници c) Верске заједнице – Социолошка истраживања – Србија – 21в – Зборници

COBISS.SR-ID 188553996